

Erika Lilja – Englund
LIVK10

Lunds Universitet
Avdelning för litteraturvetenskap, SOL Centrum
Handledare Elisabeth Friis
2013-05-30

Mörkets Växtlighet

En studie av Birgitta Trotzigs ”På andra sidan havet”

Innehållsförteckning

Teori s. 2
Forskningsläge s. 4
Metod och Syfte s. 6
”På andra sidan havet” s. 7
Skådespelerskan och Staden s. 8
Flickan i Skogen s. 12
Samhället s. 18
Religion s. 21
Kroppen s. 22
Slutsats s. 24
Källförteckning s. 26

Teori

Natur, kanske ett av språkets allra mest ogripbara ord. Vad är natur, vad består den av? Lawrence Buell citerar in sin bok *The Future of the Environmental Criticism* Raymond Williams som har tagit fram tre huvudbetydelser eller beteckningar: för det första kan det innebära det grundläggande väsendet hos något, för det andra världens inneboende, vägledande och styrande kraft och för det tredje kan det beteckna vår materiella miljö. Det är det tredje alternativet som man brukar avhandla inom ekokritiken; det i världen som inte är skapat av människan. Men, som både Williams och Buell påpekar, riktigt så enkelt är det inte. Kanske existerar inte den natur som vi sedvanligt tänker på, den har ju ändrats avsevärt sedan den industriella revolutionen. Att se all natur som oförändrad och obesudlad av människan är att blunda för en stor del av vår värld och kultur.¹ Kultur är även det ett begrepp som är tämligen abstrakt och svårt att definiera, förutom att den verkar vara naturens motpart. Igen citerar Buell Williams som härleder ordet från latinets 'colore' vilket betyder kultivera, ta hand om och odla etc. som har utvecklats till att mena gemenskap, samhälle eller grannskap och liknande. Ordet denoterar "liv som tillstånd" till skillnad från "liv som process".²

De första organiserade ekokritiska samtalen initierades i slutet av 1980- och början av 90-talet men det teoretiska samtalet kring naturen har pågått mycket längre än så. Buell exemplifierar med Första Mosebok där det står att gud ger människan herravälde över jorden och den debatt som har följt kring om det ska tolkas som att människorna ska kultivera eller härska över jorden.³ Ekokritik må vara en relativ ny disciplin men har den har gamla rötter. Vad är då ekokritik? Den är en oenhetlig och brokig rörelse. I enkla drag behandlar teorin hur den materiella världen inkorporeras och omformas av litterär teori och hantverk.⁴ Ekokritikern studerar förhållandet mellan litteraturen och vår fysiska omgivning. Alltså handlar det mer om, anser Buell, problemformuleringar och frågeställningar än om litterära metoder.⁵

Vilka ämnen är ekokritiken sysselsatt med? Buell gör en inledande indelning av teorin i första och andra vågen. Den första vågen antar att begreppet "miljö" är likställt med vår "naturliga miljö" och att även om de inte principiellt anser att det existerar en åtskillnad mellan människan och naturen så gör det det i praktiken. Denna rörelse är starkt influerad av miljöaktivisters policy att vi

1 Lawrence Buell, *The Future of the Environmental Criticism*, Malden, 2005 s. 143

2 Ibid. s.135

3 Ibid. s. 2

4 Ibid. s. 1

5 Ibid. s. 11

måste vårda om jorden för att bevara ”det biotiska samfundet”. De vill utreda vad vår mänskliga kultur har för inverkan och hur den berör naturen och åter ansluta människorna med deras omvärld.⁶ Den andra vågen anser att den naturliga och den av människor konstruerade miljön är mycket mer uppblandad än vad den första vågen hade förmodat och de vill utveckla en ekokritik som också inkluderar den sociala och urbana miljön.⁷ Den andra vågen är därför kritisk mot den första vågens tro på att kunskap om människan och naturen skulle kunna utvinnas genom att ”återgå till naturen”. Snarare så anser de att mer kan förstås om vår tillvaro genom att se på den omgivning som vi faktiskt bebor.⁸ Men som Buell påpekar så utgår dessa två riktningar egentligen från samma grundval, det vill säga övertygelsen att den naturliga miljön har ett större värde än den urbana.⁹

Laurence Coupe är redaktör för *The Green Studies Reader* och i introduktionen för kapitlet ”Nature/Culture/Gender” så tar han upp Val Plumwoods tankegångar kring dualism. Att se två ting som dualistiskt skilda åt är inte samma sak som att se att dessa två företeelser som olika varandra. Dualism är, enligt henne, att se två entiteter som helt avlägsnade från varandra och där den ena parten framställs som underlägsen och den andre som överlägsen i ett ojämnt maktförhållande. Plumwood menar att naturen sedan Platons tid metodiskt har satts i en underordnad ställning i förhållande till ”herresubjektet”, det vill säga människan. Denna omständighet gynnar alltid det mänskliga förnuftet över naturen som anses vara irrationell och kaosartad. Därtill har rationalitet länge likställts med manlighet.¹⁰ Därför har naturen genom den västerländska filosofins historia betraktats som kvinnlig och den har regelmässigt utnyttjats och utsatts för manlig övermakt.¹¹ Plumwood säger att vi inte kommer kunna förkasta denna dominans förrän vi har gått bortom dualismen (natur/kultur, man/kvinna etc.).¹² Hur ska vi göra detta? Hon menar att det vore fel att istället främja den ”kvinnliga naturen”, eftersom detta inte upphäver den förhärskande dualismen utan vänder bara på den. Istället vill hon utveckla en slags ”ömsesidig identitet” som kan omfatta både de biologiska och de kulturella olikheterna. För Plumwood är det självklart att det existerar en skillnad mellan natur och kultur men hon förnekar att någon ska vara överlägsen den andre.¹³

Den relativt nya inriktningen inom ekokritiken som kallas ”new materialisms” har en närbesläktad men samtidigt annorlunda uppfattning när det gäller hur vi ska kunna överskrida dualismen mellan natur och kultur. Seranella Iovino skriver i sin artikel ”Material Ecocriticism:

---

6 Ibid. s. 21, 23

7 Ibid. s. 22

8 Ibid. s. 23

9 Ibid. s. 24

10 *The Green Studies Reader, From Romanticism to Ecocriticism*, Laurence Coupe, New York, 2009, s. 119

11 Ibid. s. 120

12 Ibid. s. 119

13 Ibid. s. 120

Matter, Text and Posthuman Ethics” om den ”materiella vändningen” inom ekokritiken där teoretiker inom flera interdisciplinära verksamhetsområden fokuserar på naturens materiella sammansättning och materians beskaffenhet. Iovino poängterar att idén om materialitet inte är någon ”konceptuell abstraktion” utan handlar om hur fysiska kroppar ingår i förbindelser, formar och interagerar med varandra. En av kärnpunkterna hos den materialistiska vändningen är motståndet mot vad teorin anser vara extrema tendenser inom postmodernism och poststrukturalism som har ”dematerialiserat” världen till ”lingvistiska och sociala konstruktioner”.¹⁴

Forskningsläge

Ulf Olsson kom 1988 ut med den första akademiska dissertationen om Birgitta Trotzig. I *Det lysande mörkret* studerar han hennes roman ”De utsatta”. Han sökte i den att fixera romanens mening, dess ”Ord” genom att göra flera olika läsningar av verket. Först undersöker han romanen som religiös text, där han granskar textens språk och bokens kristna diskurs bland annat. Efter det tar Olsson upp ”De utsatta” som religiös berättelse. Han examinerar romanens användning av symboler (främst figura Christi, alltså en bild av Jesus, eller hans ”förutskickelse”¹⁵), dess intertextualitet, men också vad den som ”isolerad” skrift säger och betyder. Därefter gör han en genreinriktad läsning, romanen har undertiteln legend och det fjärde kapitlet ägnar han till att tolka ”De utsatta” som profan berättelse. Olsson diskuterar huruvida den är en historisk roman för att sedan analysera motiv som ”kroppen” och ”det äckliga” etc. Den sista delen tillägnas ett resonemang kring hur berättelsens mening framförs, det vill säga genom narratologi etc. Studien har som slutsats att vad berättelsen gör är att den söker reducera sig själv tills att dess egna röst, dess ord, träder fram.

Medan Ulf Olsson behandlade endast ett verk så fokuserar Christina Bergils avhandling, *Mörkrets motbilder*, på fem verk. Bergil är förutom litteraturforskare också präst och hennes studie har en klar religiös utgångspunkt, både kristen och judisk tradition influerar hennes undersökning.

---

14 Seranella Iovino, ”Material Ecocriticism: Matter, Text, and Posthuman Ethics”, Timo Müller, Michael Sauter, *Literature, Ecology, Ethics: Recent Trends in Ecocriticism*, Heidelberg, 2012, s. 52

15 Ulf Olsson, *Det lysande mörkret: En läsning av Birgitta Trotzigs De utsatta*, Stockholm, 1988 s. 59

Hon forskar kring verkens tematik, som till exempel hur Trotzigs infogar långfredagen, sakramenten och Johannes av Korset i sina arbeten. Liksom Olsson söker hon efter texternas ”intention”, men Bergil understryker att hon vill koncentrera sig på vad de vill visa läsaren, inte vad de säger. Hon skriver själv att hon inte är ute efter Birgitta Trotzigs personliga teologi eller liknande, hon vill stiga över det och finna något mer.¹⁶

Andra som likt Christina Bergil har skrivit religiöst färgade artiklar eller liknande om Trotzigs författarskap är till exempel Gösta Wrede, Olov Hartman och Ragnar Ohlsson. Ebba Witt – Brattström hade ett annat fokus när hon skrev om romanen *Sjukdomen*. Hon arbetar i sin artikel från en psykoanalytisk utgångspunkt och analyserar boken från Julia Kristevas teori om modersobjektionen. Likt henne så fokuserar Adma d'Heurles på kvinnorna i Trotzigs arbeten. I sin feministiska och tematiska interpretation riktar d'Heurles in sig på de maktstrukturer som blir tydliga i Trotzigs verk. Hon har även analyserat kvinnoroller eller typer, närmare bestämt den goda/onda modern/hustrun. Både Mona Vincent och Magnus Wallin – Olsson har ägnat sig åt Trotzigs prosalyriska alster medans Anders Olsson har fogat in henne i en nihilistisk tradition.

Mattias Pirholt har i sin avhandling, som studerar den stötte delen av Birgitta Trotzigs författarskap, *Ett språk, ett spår* ett fenomenologiskt perspektiv. Fenomenologin är, som Pirholt själv medger, ett notoriskt vitt fält. Han har valt att lägga fokus på Husserls och Merleau – Pontys syn på intentionalitet(eller ”riktadhet”), det vill säga hur medvetandet riktar sig mot ett objekt, som kan vara ett fysiskt ting, ett idealt objekt eller medvetandet själv. Alltså består intentionaliteten både av medvetandeakten och aktens objekt. Genom att sätta alla förutfattade meningar om världen inom parentes så kommer man i den intentionala akten komma fram till grundläggande kunskap om världen som därför gör filosofin till den vetenskap som alla andra vetenskaper utgår ifrån. Den fenomenologiska grundprincipen är att jaget inte kan skiljas från kroppen och att kroppen inte kan separeras från världen (i-världen-varandet). Därmed är människans upplevelse av sig själv och allt runt omkring henne avhängig kroppen och medvetandet.¹⁷ Detta är grunden på vilken Mattias Pirholts avhandling vilar.

---

16 Christina Bergil, *Mörkrets Motbilder: Tematik och narration i fem verk av Birgitta Trotzigs*, Stockholm, 1995, s. 15

17 Mattias Pirholt, *Ett språk, ett spår: en studie i Birgitta Trotzigs författarskap*, Eslöv, 2005, s 45-50

Metod och Syfte

Birgitta Trotzigs författarskap har än så länge inte behandlats ur ett ekokritiskt perspektiv. Vad man emellertid slås av när man läser ”På andra sidan havet” från hennes publikation *Dubbelheten* är hur den mänskliga kroppen och sinne tycks stå i nära förbindelse med naturen, närmare bestämt med skogen. Är Trotzig relevant i dagens ekokritiska diskussion? Kan hennes författarskap säga något om människans relation till naturen; hur vi ser på den och oss? Kan hon främja en diskussion(syn) om hur vi som människor behandlar naturen, hur dagens moderna samhälle utnyttjar och stympar den utifrån hennes sagoliknande berättelser?

Hon säger: ”I sagans form rör man sig fritt mellan olika verklighetsplan. Realismen är med, men som en beståndsdel – huvudsaken är den valda helhetsbilden. I sagans form blir allting på en gång tydligt/synligt och olöslig gåta. Politiken blir svart djurlek, psykologin ömsinta och ömtåliga monsters beroenden och konfrontationer – världen blir metafysisk”.¹⁸ I sagan kan man synliggöra de idéer och tankar som osynligt rör sig i människornas medvetanden. I sagan kan man säga sanningar som tycks för abstrakta och gåtfulla för den moderna människan. Sagan kan visa oss vår andra sida, det som är gömt djupt där nere.

Vad gör Birgitta Trotzig, vad åstadkommer hon med sin beskrivning av skogen och staden? Vad säger hennes texter om berättelsernas värld, om vår värld, där natur och kultur verkar vara så skarpt åtskilda. Denna uppsats kommer fokusera på ”På andra sidan havet” ur *Dubbelheten* men den kommer också att inkludera brottstycken ur den prosalyriska skriften *Sammanhang*. Båda texter rör sig i avgrundsdjupet som tycks existera mellan staden och skogen, mellan ljuset och mörkret. Hon lyckas, vill jag påstå, att överbrygga denna klyfta och antar en förening som kan sammanlänka de båda två koncepten.

Diskussioner kring sådana här ämnen kan lätt bli metafysiska och diffusa. Genom posthumanistisk materialism där fysiska kroppar i samspel med varandra är av yttersta vikt så kan man emellertid föra ner analysen på jorden igen och man behöver inte anta abstrakta tankeexperiment för att upphäva natur/kultur dikotomin. Via en närläsning av ”På andra sidan havet” ur *Dubbelheten* och utvalda delar av *Sammanhang* med hjälp av den materialistiska teorin ska denna uppsats försöka besvara frågan hur vi människor ska kunna förändra vårt sätt att se på naturen och den i grund och botten konstruerade och illusoriska gränsen/skillnaden mellan den och

---

¹⁸ Birgitta Trotzig, *Dubbelheten – tre sagor, Sammanhang - material*, Omslagets baksida, Stockholm, 2003

oss så att vi kan sluta se oss som två obesläktade arter.

På andra sidan havet

”På andra sidan havet” är en novell, eller snarare en mörk saga, som utspelar sig mestadels före den ryska revolutionen. Handlingen är förlagd på två skilda scener: St Petersburg och en liten, rysk by omgiven av skog. Vad denna skröna säger, vad den egentligen handlar om, är en svåröverskådlig frågeställning som inte har ett eller ens flera entydiga svar. Berättelsen är en organism som oavbrutet förändras. Denna dynamiska text är en komplex väv med många riktningar och möjliga tolkningar. Jag ska i så lång utsträckning som möjligt försöka bena ut berättelsens innehåll för att sedan utifrån detta undersöka vad novellen säger om ett tänkbart tema: naturen, hur den skildras och vad det säger om berättelsens syn på människans förbindelse till densamma.

En man och en kvinna har precis fått barn, en flicka. När mannen går ute i skogen finner han under ett träd ett nästintill dött barn, också det en flicka. Hon ligger under ett träd och detta träd tycks bedja mannen om att ta emot henne, som om hon egentligen är skogens barn, som om hon föddes ur mullen.¹⁹ Det förebådar hennes kommande liv, hur skogen alltid kallar på henne och tillslut gör henne till sin. Skogen kommer bli den ständiga närvaron som följer henne genom livet. Hon föddes ur den, den kommer visa sitt väsen för henne och den kommer vara innesluta henne när hon dör. Familjen väljer att ta hand om flickan och från den dagen lever de två barnen som en enda existens. De upplever allt tillsammans och är likt två motsatser som gemensamt bildar en enhet, en kropp. En av döttrarna är alltid mätt och tillfreds, en ständigt hungrig och längtande; en ljust strålande, en höljd i skuggor.²⁰ En dag blir mannen kallad till militärtjänst i tsarens armé. Han återvänder aldrig igen och antas vara död och så följer det därav att den fattiga familjen får det mycket svårt. Så kommer en dag en soldat med meddelandet att en armékommissaries fru har fattat tycke för den ena flickan, hon med skuggorna, kvinnans biologiska barn, och hon adopteras bort. Hon blir så småningom skådespelerska vid den kejsarliga teatern i St Petersburg medans den andra

---

19 Birgitta Trotzig, ”På andra sidan havet”, *Dubbelheten – Tre Sagor*, Stockholm, 2003, s. 46

20 Ibid. s. 47-48

stannar kvar i byn och väntar och längtar.

Efter det att hon har rest till storstaden för att finna sin syster men misslyckats blir hon predikant. Den unga kvinnan lyckas få en skara efterföljare som hon leder tillbaka till sin hemby där de bygger en kyrka av trä. Hennes religiositet omfattar en övertygelse om jordens undergång och pånyttfödelse som en svävande fågel genom eld. Några i hennes församling börjar ta denna tro bokstavligt och situationen tar snabbt en illavarslande vändning när de planerar att bränna upp kyrkan, deras ”borg”.²¹ Kvinnan förstår inte vad som håller på att hända och när branden sätts igång så har ingen inuti tid att fly, att undkomma flammornas hetta och församlingen förgås. Men skogen den står kvar. Skogen som tycks vara mer än en godtycklig ansamling av träd. Den är det tillstånd och den plats där livet uppstår och är bortom döden. När människorna förgås av eld eller sjukdom förblir skogen där den alltid har stått, både evig ande och fysisk gestalt. Skogen kan tala till dig, men den kan också röra vid dig av egen vilja. I ”På andra sidan havet” blir skogen något mer än passiv växtlighet, den blir en individ som kan influera och påverka människornas liv och samhället och landets omväxlingar.

Skådespelerskan och Staden

Berättelsen börjar med orden: ”Havet tedde sig oändligt. Ur havet steg ljuset från bortom tidens slut.”²² Denna mening kan tyckas enkel men den är det fundament var på hela sagan och framförallt denna uppsats vilar. Havet är gränslöst och omsluter all rumsligt och icke-rumsligt; världen, tiden. Havet hos Trotzig är, enligt Mattias Pirholt, både mörker och ljus, både alstrande och förstörande. Dess oändlighet, dess ”icke-rum” kontrasteras mot världens fysiska avgränsningar.²³ Havet väsen fungerar även på ett textuellt plan. Eftersom det är gränsen mellan världen och det som är utanför (och därmed inte existerar) är det också själva textens gräns då, som Pirholt säger, texten och

---

21 Ibid. s. 69

22 Ibid. s. 37

23 *Ett språk, ett spår*, s. 115

världen inte kan skiljas åt.²⁴ Havet utgör både textens och världens yttersta skiljelinjer och bortom dessa gränser finns ingen text och ingen värld: blott ett språklöst och tanklöst intet. Havet, denna kraft, skapar naturen och kulturen, världen uppstår ur havet.

I Trotzigs skildring är naturen allomfattande, den innesluter allt. Detta är en mycket viktig poäng och också talande för vad denna dunkla skröna vill säga om människan och vår miljö. Allt är natur; inte bara konkreta ting som träden, mullen och luften, utan också tiden, människosläktets handlingar och naturens medvetande. Det finns egentligen ingen grundläggande, inneboende klyfta mellan vår ekologi och kultur, ingen naturlig spricka som delar på det civiliserade och det vilda, det omänskliga. I denna texts värld så existerar allt (det fysiska och det ickefysiska, den bildade människan och det barbariska) som en enda helhet.

Själva narrativet börjar i St Petersburg, kanske tio år innan revolutionen. Staden liknas vid ett ”bundet svultet jämrande djur”²⁵ för att beskriva invånarnas svårigheter: död, sjukdom och svält. Denna djurmetaforik återkommer ständigt i anknytning till en antydning om den kommande revolutionen; något i skuggorna som bidar sin tid, som kommer att resa sig mot orättvisorna men som också i sin tur kommer att orsaka lidanden. Djuret används för att karaktärisera mänskligheten som tycks ha blivit mer och mer grym. För att måla upp det omänskliga i dess bittra tillvaro men också för att exponera det där ”primitiva” inom oss använder sig Trotzigt av det vilda djuret som trop. Genom att använda sig av den i vår kulturella diskurs så dominerande djur/människa dualismen så kan hon på ett mycket subtilt men ändå målade vis åskådliggöra det hotfulla i staden, det som döljer sig bakom den anständiga ytan, som ständigt hotar att visa sina huggtänder. Staden är människan och samhällets fasad, den döda ytan som försöker dölja och kuva det som finns där under. Den är systemet och strukturen som vi använder för att göra vår tillvaro fattbar. Pirholt argumentera för att Trotzigs författarskap vill visa att ett sådant försök är fåfängt.²⁶ Det våldsamma mörka lyckas alltid att bryta igenom civilisationens tunna hinna.

Staden är lagen och lagen är kontrollen över det barbariska mörkret. ”Lagen gör verkligheten synlig. Utan lag ett flimmer ett vimmel, brokig blodig anhopning av neutrala hudar kroppar [---] [lagen] skär, misshandlar, skulpterar”.²⁷ Lagen, stadens ande, tuktar människan, beskär henne och hennes dunkla drifter. Lagen är ordning och struktur, den hjälper människan att göra verkligheten

---

24 Ibid. s. 116

25 ”På andra sidan havet”, s. 38

26 *Ett språk, ett spår*, s. 131

27 Birgitta Trotzigt, *Sammanhang: material*, 2003, s. 214

och dess orationella och farliga impulser rationella och normaliserade. Den övervakar henne tvångsmässigt och burar in det av instinkter styrda djuret som inte hör hemma i ett civiliserat samhälle. Djuret-människan skapar tillsammans en hel varelse men djuret är mörkt och hotfullt därför måste det kväsas, strypas. I *Sammanhang* beskrivs staden som ett fängelse för människan och skyskraporna som dess fängelseceller. Det är dessa galler som ska hålla oss disciplinerade. Det civiliserade förståndets ljus ska kontrollera oss, men att kontrollera är att dräpa, att förgöra. Det resulterar i ett stympande av det som gör oss till levande själar. Men som Trotzig skriver så är dessa försök till att hålla oss fångade i grund och botten ”ihåliga som bikakor”. Djurets ande är för stark för stadens och lagens urholkade galler.²⁸

Vi möter först skådespelerskan i hennes loge efter en föreställning på den kejsrerliga teatern. Hon som föddes i den mörka byn, som kommer från dyn, som levde sina första år i skogen. Hon är inte längre en del av naturens mörker, hon har ”bytt sida”.²⁹ Nu lever hon i ljuset, i det upplysta och och blänkande. Denna kvinna är en människa av staden, av välordnat samhällsliv. Hon har emellertid börjat att erfara en saknad, en längtan efter det mörka hon kommer ifrån, det mörka som har funnits i henne. Trotzig skriver att ting och företeelser inuti den unga kvinnan har ”blivit alldeles skilda åt”.³⁰ Hon är en delad människa, det mörka och det ljusa har tvingats att avlägsna sig från varandra, från det som måste varit en helhet innan, inuti henne. Dualismen mörker/ljus gestaltar hur människan har försökt förtränga sin egna ”djuriskhet”, som för dem framstår som rå och dolt den med en förfina fasad, samt hennes kluvenhet inför detta. Skådespelerskan lever på ytan. Hon är som teatern: strålande och vacker utanpå men under lever något som inte kan tala: ”den inre kroppshålan, den mörka tomma scenen”.³¹ Hon lever i staden och staden är ordning, är människans skyddande exteriör. Men under strålgansen finns kaoset, förvirringen: djuret som förökar sig, som förtär. ”[Något] ville komma upp till ytan, ut i ljuset, ville födas, ute i mörkret rörde sig en djurartad okänd stor varelse”.³² Staden, teatern och skådespelerskan blir metaforer för hur människan gömmer och glömmar hennes ursprung, hur hon delar sitt väsen i två och tar avstånd från kaoset och mörkret. Teaterns stora scen manifesterar denna uppdelning men också hur St Petersburgs folk lider : ”På scenen nu idel glitter och ljus, glitter och ljus – nere på andra sidan rampljuset den tunga massan ansikten i mörker”.³³ Här sammansmälts invånarnas misär och förtryck och människans undertryckande av en väsentlig del av sitt väsen till en enda bild. Som om de vore samma sak i vårt

---

28 Ibid. s. 232

29 ”På andra sidan havet”, s. 38

30 Ibid. s. 39

31 Ibid. s. 40-41

32 Ibid. s. 38

33 Ibid. s. 38

medvetande: det okontrollerade, det hungriga, det som inte kan betvingas.

Denna uppdelning verkar inte vara naturlig, utan resulterar bara i att skapa en disharmoni, ett obehag över hennes identitet och över förklädnaden hon tvingas bära. Hon kan maskera sig, hon kan måla sig, hon kan dölja vad hon är. Sminket, kläderna; allt det som människan använder för att dölja mörkret, det är ingen svår uppgift att med hjälp av vackra ting undanhålla det hemliga inuti en. Man kan ljuga. Men ”kroppens vilja är emellertid långt därifrån”.³⁴ Kroppen är djuret, är det som försöker kuvas, det som är våldsamt och ohanterligt. Skådespelerskan sitter vid sin spegel och sminkar av sig; ena halvan av ansiktet är målad, den andra halvan ren. Halva ansiktet är djur, halva är människa, är mask. Men vilken del som är vad är svårt att uppenbara, för ett ögonblick kan hon inte hålla isär mörkret och ljuset; människan och djuret bakom.

(Hon) håller på att förvandlas, armen att växa, dödsvinge, livsvinge, en annan art. Ögonhålör, där glimmar en okänd arts ögon.[---] Nu plånas ögonbrynet och ena ögat ut, det andra stirrar alltså stort, stelt och vilt ur spegelmörkret tillbaka på henne. Det kommer alltid ett ögonblick när halva ansiktet är mask, vilket? - den andra halvan utplånad, något gömt i snö, det i snö mörka gömda. En halv värld och en halv värld, vem är vem?³⁵

Spegeln är den plats/det ting som uppenbarar det som förut varit dolt: människans dubbla väsen. I spegelbilden blottas den fabricerade gränslinjen och upp ur vårt djup stiger helheten: mörkret och ljuset, människan och djuret. I *Sammanhang* ser diktjaget sig i spegeln, ser sin dubbelhet och hur djuret och människan i henne har smält samman, flätats ihop. ”Vem är det som lever i mig, vem är det som våldsamt gråtande vill spränga min stenhud?”³⁶ Att se en främmande varelse inuti sin kropp, att uppdaga att något okänt existerar inuti är en skrämmande upptäckt. För vem är denna gestalt som har sin boning inne i dig? ”Tydligen existerar och lever jag tillsammans med denna främmande so med en ogenomtränglig siamesisk tvilling, när jag sover vakar hon”.³⁷

Trotzig fortsätter i ”På andra sidan havet”: ”vem är hon som föds i det tredje rummet och som är dem bägge, hon och icke-hon, som [...] till sist dött en våldsam död för egen hand[...].”³⁸ Skådespelerskan har förträngt att hon bär på två inneboende oppositioner, hon har trängt undan sin egen dubbelhet; det faktum att hon äger två identiteter som tycks vara oförenliga: en skogsvarelse

---

34 Ibid. s. 39

35 Ibid. s. 39-40

36 *Sammanhang*, s. 162

37 Ibid. s. 162

38 På andra sidan havet”, s. 40

och en stadsväljare. Skådespelerskan fungerar som en metafor för människan som maskerar sig, som tar avstånd från naturen och förutsätter att den existerar en åtskillnad mellan den och kulturen. Civilisationen vi lever i är en mask, ett tjockt lager av smink som döljer och kväver en essentiell del av oss själva. De ”nya materialisterna” vill gå bortom naturen och på det sättet överkomma denna dualism. Genom att på ett teoretiskt plan ”avskaffa” naturen som begrepp så upphäver man samtidigt denna indelning av vår tillvaro i två mot varandra stridande fenomen.³⁹ Allt är en enda materia, eller substans. Genom att betrakta alla materiella former som en enda form så finns det inget utanför naturen. Man låter alltså denna mer sammansatta helhet ersätta mänskligt/icke-mänskligt dualismen. Man antar en posthumanism där allt är kroppsligt, materiellt: världen består av en mängd kroppar som i sin tur består av kroppar som hela tiden rör på sig och lever.⁴⁰

”Det tredje rummet” är ett metafysiskt koncept som talar om ett okroppsligt och icke-spatialt utrymme som bara är ”mörker och inga gränser” och som är ”än djur, än människa”.⁴¹ Här bryts alltså dikotomin upp, inuti detta rum existerar inte det tudelade. Det pågår ett ständigt växelspel mellan motpolerna samtidigt som rummet är allt på en gång eftersom inga gränser existerar. Här finns bara en enda, väldig fullständighet utan slutpunkt eller skiljelinjer som rymmer alla människans dimensioner. Detta ”rum”, denna gränslösa lokalitet är den plats i människan där allting löses upp, möts och får rum, inget utesluts, inget är åtskiljt. Och denna cell av oändlighet finns hela tiden, omsluter allt i världen och ropar på oss ur mörkret. Under den tyglade ytan, under samhällsmaskens stela förnuft finns det mörka djuret, det mörka ljuset, som vill bryta igenom ansiktets hölje.

Flickan i Skogen

I sin prosalyriska publikation *Sammanhang* utforskar Birgitta Trotzig åter denna grundtanke om ett möte där människa och natur, ljus och mörker är en enda odelbar helhet. Hon öppnar samlingen

---

39 ”Material Ecocriticism, s. 56

40 Ibid. s. 58

41 ”På andra sidan havet”, s. 41

med orden ”Tröskel, gräns, skillnad, utanför, innanför”⁴² och fortsätter med frågan:

Vad är nu sambandet mellan konsten och naturen? var uppstår det imaginära rummet som varken är det ena eller det andra?

Det som de kallar jaget, kan man klara sig utan

Gränsen, tröskelns hemlighet. Vad är ute, vad är inne, vad är utanför mig, vad är inuti mig?

På tröskeln. Inte hitom, inte bortom.⁴³

Först ska vad detta utdrag säger om jaget klargöras. Det finns ett grundläggande tvivel om jaget. Finns det ett ”jag”, finns det en enhetlig entitet som binder samman människans alla aspekter och särdrag? Kanske är det bara en konstruktion för att skapa ordning och Trotzig(s diktjag) verkar antyda att ”jaget” överhuvudtaget varken är nödvändigt eller användbart som ett sådant instrument. Att postulera ett jag kan tvärtom verka hindrande och skadligt eftersom det sätter gränser för hur människan kan vara och leva. Istället så försöker hon förbinda det så kallade jaget med något annat, något större. Ett ”imaginärt rum” där gränser/begrepp/etiketter inte behöver följas eller lydas, där kan man skapa något som är produktivt och kreativt istället för begränsande, att se sig själv som något som kan vara flera saker på samma gång, som kan röra sig i flera riktningar.

Att se jaget som en självklar idé utan vilket människan inte är något alls är att se jaget som det som skiljer människan(och hennes civilisation) från djuret, kulturen från naturen. Jaget blir den skarpa gräsen mellan ordning och kaos. Men om man förnekar denna skiljelinje och istället se världen som en genomsläpplig uppbyggnad bestående av materia som rör, lever och stimuleras av allt runt omkring så blir den större, mer hel, multidimensionell. ”Just i rörelsen över tröskeln. Brister skenhinnan, det förfalskade seendet 'jag'. Då blir världen naken. Ljus talar, stenar andas. [---] Allt talar till allt”.⁴⁴ Förnekandet av det enhetliga jaget hör ihop med att se hela världen som en förening. Istället för att se världen uppdelad i två mer eller mindre separata komponenter, natur/kultur, så ser diktjaget bortom denna djupt rotade dualism. Ingen dualism, inga gränser; inga gränser, inga begränsningar. Citatet beskriver tillståndet att befinna sig på tröskeln, att existera på gränslinjen mellan natur/kultur dikotomin och på så sätt vara allt. När vi gör detta så står vi i kontakt med vår omgivning på ett helt annat sätt än vad vi gör när vi ser naturen som skild från kulturen, som något avvikande och annorlunda oss.

---

42 *Sammanhang*, s. 144

43 *Ibid.* s. 145

44 *Ibid.* s. 145

I sin fenomenologiskt inspirerade avhandling tar Mattias Pirholt upp en liknande tanke om hur människan och naturen (världen) är förbundna med varandra. Han talar om jaget som en entitet och för argumentationens skull kommer följande resonemang också att göra det. Pirholt inleder sin diskussion med att konstatera att jaget, eller egot, inte kan existera ”skilt från kropp och värld”.⁴⁵ Man kan alltså inte skilja jaget från kroppen lika lite som man kan skilja kroppen från världen. Det är genom denna hopfogning som vi varseblir vår omgivning. Kroppen blir då anknytningspunkten mellan jaget och världen, eftersom den är oskiljbar från jaget och dess fysiska tillstånd gör att den är en del av naturen. Den är skiljelinjen mellan de både ytterligheterna: det materiella och det mentala. Det är inte bara naturen som påverkas av människan och hennes verksamhet gärning utan den har sin tur inverkan på människan genom deras delade materialitet. Människan kan ombilda världen och världen kan omdana jaget.⁴⁶

Denna företeelse av två element som förenas till en sammansatt syntes åskådliggörs på ett vackert sätt i systrarnas första tid i livet. De två barnen, ”mjölksystrarna”, levde tillsammans som en kropp, de var ”ett med en annan”. Deras tvillingskap var mer än ett syskonrelation, den skapade ett för dem eget universum, bestående av de två flickorna, en harmonisk endräkt alstrad av två organismer, två motsatser.⁴⁷ Berättelsen rör sig ständigt kring denna dubbelhet, novellen är uppbyggd kring motsatser, natur/kultur eller skog/stad, som förenas i en helhet. Trotzig skriver själv att denna totalitet inte är ”bortom” tudelningen, utan att den snarare finns i mötet mellan motparterna. De absorberas, flyter ihop och går samman på gränsen och där uppstår eller existerar redan det tredje rummet som varken är djur eller människa – utan både och.

I denna dualistiska relation mellan jaget och världen, där berättelsens narrativ vill sammanlänka dessa två ”fenomen” som uppfattas som motsatspar har det tredje rummet en klar överskridande prägel. Emellertid så har en sådan sönderdelande eller ”helande” handling (hur man nu vill se på saken) mer långtgående konsekvenser än den att vi överkommer människa-djur dualismen, alltså att den förändrar synen på hur vi ser oss själva och naturen. Den mer radikala påföljden är att vi måste förändra ett helt tankesystem om vi ska vara konsekventa. Anledningen till den här konflikten, det här dualistiska sättet att tänka, är (den västerländska) filosofin, närmare bestämt logiken. Julian Baggini och Peter S. Fosl redogör i sin *The Philosopher's Toolkit* enkelt och snabbt för de mest grundläggande principerna inom logiken som är fruktbara för den här diskussionen. Den enklast uppbyggda logiken, satslogiken, består av påståenden som utgörs av premisser och en slutsats. Ett

---

45 *Ett språk, ett spår*, s. 19

46 *Ibid.* s. 85-86

47 ”På andra sidan havet” s. 43-44

logiskt argument påstår något som det håller för sant och slutsatsen måste följa av premisserna. För att logiken ska vara trovärdig måste det finnas grundläggande premisser som är sanna per definition och som inte behöver rättfärdigas ytterligare.⁴⁸ För varje påstående P så måste P eller icke-P vara sant och varje påstående måste vara antingen sant eller falskt.⁴⁹

Ovanstående beskrivning är, vill jag argumentera för, grunden för den dualism som är dominerande i ”På andra sidan havets” föreställning om identitet, det som gör att skådespelerskan har blivit en kluven människa. $A = A$. $B = B$. A är inte B, det finns inget mellanting. Människans hem är kulturen och djurets dito är naturen. Staden och skogen kan inte blandas. Men kanske finns det ett tredje alternativ, för Pirholt är det kroppen som via dess materialitet förbinder jaget och världen. Men det finns i denna analys fortfarande en idé om att egot och världen inte kan förenas. Till skillnad från Pirholt som ser den materiella kroppen som den ort där det mentala jaget och den fysiska världen möts⁵⁰ så antar de ”nya materialisterna” en slags helhetstanke där hela världen, naturen och kulturen, är ett system som består av materiella kroppar i ett flätverk eller nät där allt hänger samman. Dessa konstitutioner är av samma klass, lever på samma nivå, allt är materialitet som verkar och handlar i en varaktig men skiftande relation till varandra.

Från alla håll kom svar, allt i skogen svarade henne, sjöng och glittrade.

Men på samma gång var allt osynligt. Rörelserna i lövmassorna och i snåren syntes men syntes inte. Ständigt fågeln som flög, djuret som smög någon annanstans. Fågelsången var inte vidrörbar. [---]Än rådde djup tystnad, än prasslade det häftigt till. Oöverskådligt sammanhängande rörelsenät genomdrog skogen, allt satt på oöverskådligt vis ihop.⁵¹

Måhända är skogen, denna väldiga och med människan intimt förbundna kroppslighet det tredje rummet, där motsatserna löses upp och stöps samman, ett svalg ur vilket allting uppstår. Trotzig beskriver skogen som ”ett oändligt, gränslöst svar” som ger ”ohållbara löften”⁵², men på samma gång svarar den inget, på samma gång är allt dolt, svaret är hemligt.⁵³ Alltså tycks det som om skogen talar till henne, även om flickan inte riktigt kan förstå vad den säger. Människan och naturen försöker kommunicerar med varandra. Det finns en slags gemensam förståelse mellan flickan och

48 *The Philosopher's toolkit – A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*, Julian Baggini, Peter S. Fohl Malden, 2010, s.76

49 Ibid. s. 77

50 *Ett språk, ett spår*, s. 133

51 ”På andra sidan havet”, s. 52

52 Ibid. s. 45

53 Ibid. s. 52

skogen, som om de delar medvetande. ”Hon började då själv ropa och sjunga. Från alla håll svarade då sång, visslanden, ylanden, brummanden, rådjurssällanden, alla läten – nu hörde hon trädens sus men också växandets tysta viskningar stiga i stammarna, årsringarnas väta silade till.”⁵⁴ Människan, här representerad av den unga kvinnan, tycks ha ett gemensamt tänkande och vara i samförstånd med naturen. De står i någon typ av förbindelse med varandra och fast de inte delar samma ”språk” så kan de överföra meddelanden till varandra.

Precis som att teatern med dess masker och smink är skådespelerskans hem så är skogen hennes systems hem. Först är skogen liksom dold för henne, som om det fanns någon slags barriär mellan dem. Den blir hennes hem, hon blir en del av den, genom att möta gyllingen, som har en mycket stark, symbolisk betydelse i sagan. Det är en märklig, gäckande fågel men den är något mer än det. Den är ”tillblandad av jord och himmel, sol och mörker”, den är ”drömmen om vad allt liv kan bli”.⁵⁵ Denna eldfågel hör till skogen, som om de är samma väsen och när hon råkar på denna dunkla varelse, ”ett eldstreck genom mörkningen”, möter hon alltså skogens själ.⁵⁶

Gyllingen är en förening av mörker(dess gåtfulla själ) och eld/ljus(den vackra ytan; dess fjäderdräkt).⁵⁷ Denna förkroppsligande av skogens väsen kanske är det tredje rummet? Fågeln är en blandning av mörker och ljus, en förening av båda sidorna. Genom denna sammansmältning skapas en balans, en slags neutral jämvikt. I staden är de två delarna separerade, människorna är kluvna på mitten. Här i skogen är motpolerna förbundna med varandra. Gyllingen symboliserar vad livet borde vara, dess potential och hur det var från början; hur det egentligen är beskaffat. Hur vi borde se på oss själva i relation till naturen, att vi är mer förbundna än skilda, en gemensam massa tillblandad av mörker och ljus: natur är kultur. Vi är en helhet där det vilda och det kultiverade balanserar varandra. I skogen är allt enkelt ”en kyss en kyss en död en död”⁵⁸ just för att denna ”hybrid” som människan är en del av erkänns, och inte förnekas.

Skogen är vild, växande, kraftfull och fylld av liv. Staden å andra sidan, är organiserad, regelbunden och på det viset statisk(trots att det under ytan döljer sig ett bestialiskt kaos); den växer inte som skogen gör, den förtycker och förtränger naturens obändighet. Detta betyder inte att Trotzigs framställning av naturen är idealiserande eller förskönande, tvärtom kan skogen vara grym, mörk och skrämmande. Men det är just detta faktum att det ohämmade och hjärtlösa draget i naturen inte förnekas eller försöker tyglas som gör skogen till en positiv kraft. Att förtränga sitt

---

54 Ibid. s. 53

55 Ibid. s. 46

56 Ibid. s. 53

57 Ibid. s. 46

58 Ibid. s. 50

mörker, som skådespelerskan gör, är en hämmande handling, det är den som är nedbrytande och skadligt. Därför kommer det mörka i oss alltid bryta fram, som det gör hos henne, därför kommer det alltid kalla på oss och tränga igenom människomasken. Kanske ska Trozigs viljestarka, livaktiga och ostyriga skog ses som en varning att man inte ska underskatta naturens ursinne om man skadar den eller förringar dess värde och kraft. Material, substansen som utgör allt, är full av/laddad med verkande kraft och makt att handla, säger Iovino. Materialisterna bestrider därför synen att just handlingskraft är förbundet med intentionalitet (att medvetandetillstånd riktar sig mot eller handlar om något) och därmed mänsklig intelligens. Iovino menar att all slags materia besitter en slags kreativ kraft, ett produktivt "blivande" som förnekar att materia är statisk eller mekanisk.⁵⁹ Material, som allt består av, är sjudande och pulserande av liv.

I skogen är "mötet" mellan människan och naturen total. Den innesluter henne, människan är en beståndsdel av naturen, inte skild från den. Skogen kan verka, agera, den har kraft att välja att visa sitt inre, att öppna sig. I "På andra sidan havet" är skogen den tredje protagonisten, ständigt närvarande som ett väsen eller medvetande som kan tala, meddela sig till människan: "hela tiden närmade den sig, trängde sig på, tycktes vilja växa in i allting och beblanda sig".⁶⁰ I Trozigs värld börjar livet i "det svarta", ur grönskan: mullen är universumets början. Vi människor lever med den fördärliga övertygelsen att dualismen natur/kultur är verklig. Trozig tycks istället argumentera för en slags enhet, allt är en substans: kropp, själ, människa, djur, skog, mörker, ljus. På tröskeln mellan människa och icke-människa uppstår denna enhet, exakt på gränsen finns det ideala livet, alltså det som varken är det ena eller det andra. Det är den upplevda skillnaden som är farlig, att se naturen som skild från oss.

Timothy Morton menar i sin bok *Ecology without Nature* att just det här synsättet har varit rådande genom vår historia. Vi har satt det vi kallar natur på en piedestal och att detta sett att se på naturen är högst skadligt. Naturen har blivit en konstruktion, ett begrepp, en idealiserad princip som gör att vi inte kan vara versamma tillsammans med eller vara intresserade av det som skiljer sig från oss och hur vi uppfattar oss själva.⁶¹ Morton tror inte på en identifikation mellan natur och kultur, istället så tror han precis som Val Plumwood att det är våra tankar om naturen som borde korrigeras. I "På andra sidan havet" är staden och skogen radikalt annorlunda, men människan här rätteligen mer gemensamt med skogen: mullen, mörkret och den hotfulla potensen.

Jag har i ovanstående diskussion talat om skogen som en enhetens och helhetens instans, där inga

---

59 "Material Ecocriticism", s. 53

60 "På andra sidan havet", s. 45

61 Timothy Morton, *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*, Cambridge, 2007, s. 5, 7

skiljelinjer mellan de olika motpolerna kan skönjas. Måhända är Birgitta Trotzigs egna ord mer adekvata, hon talar om ”rörelsen över tröskeln”. Det är just i denna rörelse som flera divergerande sidor möts och skapar och består av, om man så vill, en splittrad totalitet, istället för en enda substans. Bergil ser förnekelsen av det hotfulla som den destruktiva kraften, att förtrycka det onda, eftersom ondskan är förekommande i vår värld. Att förneka detta är att kuva människan. Detta kan tala för att hon ser en strävan mot enhet i Trotzigs verk, Bergil talar själv om att allt är ”sammanblandat⁶²” och jag kommer lite längre fram ta upp helhetstanken inom den kristna mystiken. Men det kan också vara på det viset att hon ser motsättningar och splittring som något som inte kan förnekas och därför måste erkänna och omfamna. Pirholt å andra sidan har en tydligare åsikt i denna fråga. Han menar att det inte går att åstadkomma enighet i Trotzigs verk, varken när det gäller tolkning eller i textens universum. Alla hennes verk är fyllda av olika nivåer, dimensioner och tolkningsmöjligheter. ”Varje försök till totalisering [...] sätts upp på brustenhetens konto”.⁶³ Så är det också med sagans skog: vi får aldrig veta om den är välvillig eller ondskefull, vi får inte all information om gyllingen och dess död, ingen svarar på vad det är som egentligen är fel, varken inuti fågeln eller samhället.

Samhället

I Birgitta Trotzigs verk *Dubbelheten* finns ett starkt socialt patos och framför allt de två sista berättelserna är starkt färgade av samhällskritik. Titelnovellen utspelar sig tio år efter det Spanska inbördeskriget i en liten bergsby. Den handlar främst om Filla, en kvinna som både ödet och människor har utnyttjat och behandlat orätt. Kriget har förvandlat folket i landet, det framställs som ett sårat djur, människorna är kluvna och misstänksamma, allt delat och gåtfullt.⁶⁴ Därutöver, och mer betydelsefullt för den här uppsatsen, är på vilket sätt skeenden i samhället påverkar naturen och världsordningen. Kriget omvandlar landskapet: ”efter ett krig ligger ett land så tyst, så tyst, [bergen] tiger” i ett försök att glömma, att förlora krigets lidanden ur minnet för att överleva.⁶⁵ Och högt

---

62 *Mörkrets motbilder*, s. 141

63 *Ett språk, ett spår*, s. 41

64 *Dubbelheten*, *Dubbelheten* s. 102

65 *Ibid.* s. 79

över allt lyser solen: ”hård, stark och oseende, blint givmild, skapande och förstörande, oavlatligt fortsatte den att gå upp över onda och goda”.⁶⁶

Solen är, som Mattias Pirholt kallar det, ”glömskans sterilitet”.⁶⁷ Den är både skapande och förgörande. Den är tidslös och historielös, den är endast inriktad på det nuvarande. Därför har fasorna aldrig ägt rum, för de är glömda, gömda i solens förblindande sken.⁶⁸ Den ser allt, den övervakar, den kommer ihåg men får människorna att glömma. Som Trotzig själv formulerar det i *Sammanhang*: ”Minnas var skräck”.⁶⁹ Därför måste människan glömma krigets fasor, därför måste man glömma dess oförrätter. Det är också när den obevekliga solen står som högst som maktens förtryckare, militärdiktaturen, begår sina våldshandlingar. Den alltför heta, dödande, oseende solen kan skyla alla mörka gärningar. Ett genomgående motiv i ”Dubbelheten” är hur ett samhälles skick och människornas situation är tätt förenade med naturens skiftningar och dess grymhet.

Frågan är om det är samhället på påverkar naturen eller tvärt om. Svaret tycks vara: ingetdera. Snarare fungerar natur-kontra-samhälle dikotomin som kommunicerande kärn som ömsesidigt influerar varandra. I ”På andra sidan havet” är det en händelse i flickans liv som slutgiltigt och absolut kommer att avgöra hennes livsbana; hon förälskar sig i en zigenarpojke som blir hennes enda kärlek i livet. Pojken mördas en dag av landets militärpolis och detta förändrar drastiskt berättelsens gång. Flickan flyr upp i skogen i vild sorg och skräck och där ser hon åter gyllingen. Men det är något som inte står rätt till. Hon ser varelsen ligga på marken, ”varken fågel eller fisk, varken jord eller ben”.⁷⁰ Under den gyllengula fjäderdräkten, under masken, ser hon en grotesk figur, något vanskapt och skadat. Flickan inser att hennes hem nu har spruckit upp, öppnat sig och visat sitt inre; ohyggligt och obekant. Hon har nu fått se ”skogens andra ansikte” och det är ruttet och sjukt.⁷¹ Gyllingen är död.

Sedan förändras allt. Först slår skörden fel i flera år; torka, regn och frost. Bönder tvingas lämna sina gårdar och herrgårdar plundras. En sommar kommer hettan och den försvinner inte, den har inget avbrott, det finns ingen plats för andrum i den kvävande, obevekliga värmen. Naturen lider och är sjuk; skogen vissnar och djuren dör, fågelsången tystnar. Sedan anländer en förödande köld. Samtidigt så börjar människorna bli mer brutala och blodtörstiga, makthavare mördas och det ryktas om våldsdåd. Makten i sin tur initierar poliskontroll och slår ned upplopp som har spritt sig i landet. Disharmonin i naturen verkar har grott in i människan och skapat rädsla, misstänksamhet. ”[Den]

---

66 Ibid. s. 80-81

67 *Ett språk, ett spår*, s. 170

68 Ibid. s. 171

69 *Sammanhang*, s. 79

70 På andra sidan havet, s. 56

71 Ibid. s. 56-57

svarta tiden” har utvidgat sitt väsen, har satt sina klor i människan, den har börjat ”kläcka sina ägg, att långsamt och underligt fortplanta sig.⁷² Tilliten till medmänniskor är skadad: det som de säger har aldrig en enkel betydelse, allt är dubbelt, alla kan förråda sin vän. ”Ju närmare man kom någon, ju tydligare kände man det delade, det tvefaldiga, [...] de närmaste människorna kunde bli de obegripligaste, de farligaste”.⁷³

Någonstans, i naturen och i samhället är det något som är fel, det är något i sammansättningen som inte är rätt. Allt och alla uppträder annorlunda, men på ett diffust vis som man inte kan sätta fingret på. Hon uppfattar en förändring i själva strukturen, som om världsordningen har rubbats. Omständigheter i samhället och myndigheternas gärningar hänger samman med naturens skiftningar. Militärpolisen förbjuder ”zigenarfolket” att slå upp sina tält och bosätta sig och de misshandlar pojken mycket brutalt. Denna händelse, som nämns ovan, är oerhört traumatisk för henne – hon upplever det som om hon har födslosmärutor och flyr upp i skogen. Där finner hon gyllingen död och därefter får hon sin första mens. Det är efter denna tilldragelse som vädret slår om och människornas dubbelspel (det som ska leda till svek, död och revolution) blir allt mer tydligt. Alla händelser ingår i ett samspel eller växelverkan. Naturen, tidsandan och människan(kropp+själ) hänger ihop. När ett element förändras, förändras också ett annat. I Trozigs universum ska allt i världen förstås som en enhetlig organism. Allt är ihopkopplat likt en maskin som är beroende av alla dess komponenter. Denna förbindelse, som i staden är dold och tillsynes tudelad, är uppenbarad för flickan i skogen, hon ser bortom splittringen. Det är kanske snarare motsatser som som möts i en sammansättning än regelrätt monsim men faktum kvarstår att ”inuti” gyllingen möts mörker och ljus och dessa olika delar kommer att ömsesidigt påverkar varandra. I denna förening, som uppstår på tröskeln/gränsen, kan egentligen ingen specifik del urskiljas utan den är ett enda maskineri/material .

---

72 Ibid. s. 63

73 Ibid. s.63

Religion

”På andra sidan havet” är i mångt och mycket en berättelse om förvandling eller förändring: samhället som hårdnar och väcker misstänksamhet bland människorna gentemot deras bekanta, flickan i skogen som övergår från barn till vuxenliv, skogens väsen som först är fördolt men som uppenbaras för henne i mötet med gyllingen. När skådespelerskan sminkar av sig framför sin spegel, när hon märker att hon inte kan skilja på ”människan” och ”djuret” i henne, så genomgår hon en slags förvandling under ytan, under hennes människomask. Hennes armar omvandlas till vingar (”dödsvinge, livsvinge”) och i sin spegelbild ser hon ”en okänd arts ögon”.⁷⁴ Just fågelbilden återkommer i berättelsens religiösa symbolik. I ”På andra sidan havet” är skogen och det gudomliga eller andliga mycket intimt förbundna med varandra. ”[Både] kyrka och synagoga hade något med skogen att göra, genom trasiga fönster flög fåglar ut och in, valven blev rörliga av lövverkens skuggnät, där uppstod ett gränsum som varken var fast eller flytande.”⁷⁵ Här se vi åter hur skogen ifrågasätter dualismen, denna gången mellan ”fast eller flytande” som man med tämligen ringa svårighet kan överföra till ovannämnda diskussion om djur/människa och övertygelsen att det skulle förkomma en gräns mellan (människans) kropp och skogens själ som inte går att överskrida. Denna uppfattning vill Trotzic bestrida genom gyllingen, i vilkens kropp ljuset och mörkret är sammangjutet. Bergil poängterar också att för kristen mystik så är ”enhetsupplevelsen, känslan av alltings samhörighet” essentiellt.⁷⁶ I ”På andra sidan havet” blir alltså skogen en förening av både andlig och miljömässig samklang.

Flickan i skogen börjar sin väckelserörelse efter att hon har blivit utkastad ur St Petersburg, som hon aldrig förlåter för den orätt staden har begått mot sina invånare och hon uttalar ”över det fågelns förbannelse”.⁷⁷ Hon har lidit och hon har sett människorna lida i vinterns kyla och kommer därför till insikten att det var elden som skulle skapa världen på nytt och förbanna döden. Fågeln och elden blir hennes symboler, det som representerar hennes tro på apokalypsen, pånyttfödelse och förvandling. Bergil menar att hos Trotzic har apokalypsen och dess löfte om nytt liv ”politiska och sociala dimensioner”⁷⁸ och att elden är dess starkaste emblem.⁷⁹ Fågel och eld: detta är gyllingen,

---

74 Ibid. s. 39

75 Ibid. s. 45

76 *Mörkrets motbilder* s. 28

77 ”På andra sidan havet”. s. 66

78 *Mörkrets motbilder*, s. 213

79 Ibid. s. 167

detta mystiska väsen som visar det som förut var dolt för människan, det skrämmande och ofattbara. Och det är väl just det som är skogens ande: det oförklarliga, där motsatserna (skogen talar men är tyst⁸⁰) går samman och bildar en enhet. Det ljuder en närmast sakral, mystisk ton genom hela sagan; det som är dolt ska uppenbaras, och det ska ske i skogen. ”I skogen ska fågeln visa sitt väsen” och dagen ska komma då ”allt skulle förklaras”.⁸¹

Pirholt talar om ”den epifaniska erfarenheten”, det vill säga en upplevelse av att det som är förborgat blir uppenbart, synligt. Detta sker ofta genom händelser eller ting som från början inte verkade meningsfulla.⁸² Precis detta sker när flickan i skogen möter gyllingen och skogens hemlighet blir på ett icke-verbalt vis förklarad för henne. Detsamma händer när hon lämnar Petersburgs köld och med hjälp av den förstår att världen ska födas på nytt genom elden. Världens början, slut och mysterium uppenbaras i naturen, i vädrets brytningar. Pirholt menar vidare att denna upplevelse inte alltid, nästan aldrig, är positiv, utan skakande och obehaglig. Han hävdar att den epifaniska upplevelsen ofta är knuten till den ”sublima erfarenheten” där naturen är oerhörd, måttlös, otyglad och brutal. Via denna kedja och gränslöshet och råhet blir den epifaniska erfarenheten ”intimt [förbunden] med gestaltningen av ett utplånat jag”.⁸³ När flickan möter gyllingen och skogen blir hennes hem är det en sådan instans av ett förlorat jag. Hon går upp i den, blir en del av den, tillhör den.

Kroppen

Kroppen (den mänskliga och skogens) har genom denna uppsats haft en framträdande roll. Kroppen är den ort eller tröskel där natur och kultur möts för att lösa upp dikotomin mellan de båda begreppen. I ovanstående diskussion har sammanslagningen av människan och naturen i det tredje rummet emellertid haft en väldigt abstrakt och metafysisk karaktär. Men den posthumanism som de ”nya materialisterna” vill ansluta sig till är lång ifrån teoretiskt konstruerad. Den handlar om hur konkreta, fysiska kroppar påverkar och präglar varandra i sin miljö. I sin ISLE (en ekokritisk

---

80 ”På andra sidan havet, s. 52

81 Ibid. s. 68-69

82 *Ett språk, ett spår*, s. 182

83 Ibid. s. 183

tidskrift) artikel ”Toward a Postmodern Pastoral, The Erotic Landscape in the Work of Gretel Ehrlich” så behandlar Gretchen Legler hur man ska överkomma denna brygga mellan två sfärer som till synes är skilda och avlägsnade från varandra. Ehrlich gör motstånd mot vad Legler kallar traditionellt amerikanskt skrivande om natur som hon anser är androcentrisk (synen att människans intressen har högre prioritet än det icke-mänskligas intressen⁸⁴). Landet har enligt artikeln nästan alltid blivit sett som ”den andra”, ett ting som är till för människan utan eget inneboende värde. Naturen har blivit ett objekt för människan, genom den uppfattade skillnaden finns naturen bara till för människans skapande av sitt jag, som en spegel. Naturen är ingen aktiv deltagare utan ett kraftlöst objekt. Naturen är kvinnan: modern eller jungfrun.⁸⁵

Legler menar att Ehrlich ser på naturen ur ett posthumanistiskt perspektiv där hon betonar samtalet mellan naturen och människan. I denna dialog blir naturen en aktiv, självständig ”talare”.⁸⁶ Ehrlich skapar en förbindelse eller en relation mellan naturen och människan genom att interagera med den på ett kroppsligt/sinnligt vis i sina texter. Hon äter jord och aska, hon dricker mjölk från duvorna och genom dessa handlingar förnekar och överskrider hon gränsen mellan natur/kultur. Hennes idé om människans interaktion med naturen har större omfattning än en indelning mellan subjekt(aktiv deltagare)/objekt(passiv deltagare).⁸⁷ Här står hon i relation med naturen, kommunicerar med den, de påverkar varandra ömsesidigt. Legler beskriver hennes representation av naturen som ouplöslig från kroppen. Kroppen är ett redskap för att tillgodose sig kunskap om och för att anknyta till naturen. Detta gör vi genom att fysiskt rista in eller inpräglade vårt ”nervsystem” i jorden/landskapet.⁸⁸

När flickan i ”På andra sidan havet” har mött gyllingen, när skogen har blivit hennes hem är det exakt detta som sker; hon skriver in sin kropp i mullen, i jorden. Hon tillhör skogen:

Än snubblade, än krypande grät hon sig fram genom natten, vassa grenar snodde sig om henne, på hala moss-stenar stupade hon och skrapade upp knäna, en gång ramlade hon platt och slog läppen i blod. Med ansiktet nere i det fuktiga beskdoftande fjolårslövtäcket somnade hon, munnen full av den saltljumma blodvätskesmaken.⁸⁹

---

84 *The Future of Ecocriticism*, s. 134

85 Gretchen Legler, ”Toward a Postmodern Pastoral, The Erotic Landscape in the Work of Gretel Ehrlich”, *The ISLE Reader: Ecocriticism 1993-2003*, Michael P. Branch, Scott Slovic, Athens, 2005 s. 22

86 Ibid. s. 23

87 Ibid. s. 26

88 Ibid. s. 28

89 ”På andra sidan havet”, s. 54

Hon blandar sitt blod med skogens växtlighet, deras två kroppar blir en enda. Nu finns det ingenting som skiljer människa och natur åt, de delar samma blodomlopp, samma mun och kroppsvätskor.

Precis som hos Ehrlich, där naturen gestaltas som något som kan tala, bli talad till och relatera till mänskliga kroppar⁹⁰, är Birgitta Trotzigs skog kraftfull, väldig och oupphörligt växande. Den uttrycker sig själv genom att meddela sig till människan. Som citatet ovanför visar så vill den kroppsligen omsluta oss. När Legler talar om att vi måste ändra sättet vi ser på oss själva (våra kroppar) och naturen, nämligen ur en annan synvinkel än den pornografiska; att se naturen som ett objekt för människans åtrå och önskningar⁹¹, så är det precis det som Trotzig gör när hon låter naturen och människans kroppar ingå i denna förening. Om vi kan se naturen som ett talande subjekt i ett samtal med människan så kommer vi kunna, enligt Legler och Ehrlich, bryta upp både den fysiska och själsliga gränslinjen mellan naturen och kulturen. Splittringen mellan djuret och människan, mellan jaget och den andra kommer inte längre att finnas.⁹² Birgitta Trotzigs verk gör just detta när hon låter mörkret och ljuset i hennes texter att blandas samman till en endräkt. Det är bara människans snäva föreställningsförmåga som sätter gränser. De existerar inne i vårt meddelande, inte utanför.

Slutsats

Denna uppsats har försökt att precisera Trotzigs ”På andra sidan havets” naturbeskrivning och därmed sätta fingret på vad denna framställning säger om den kontra kulturen och om vårt förhållande till denna dikotomi. Man skulle kunna säga att de ekokritiska inriktningarna jag har fokuserat på kan delas in i två mer eller mindre skarpt åtskilda fåror: de som helt och hållet vill förkasta tanken att det natur och kultur skulle vara separerade och de som accepterar en separation men förnekar en statusskillnad i denna relation. Den viktigaste slutsatsen är, i min mening, den posthumanistiska ståndpunkten att natur och kultur ligger på samma ontologiska nivå. Det vill säga att deras existens eller varande är av samma sort, av samma klass. Det finns inget av begreppen som står över det andra i rang eller värde.

---

90 ”Toward a Postmodern Pastoral, The Erotic Landscape in the Work of Gretel Ehrlich”, s. 30

91 Ibid. s. 30

92 Ibid. 30-31

Birgitta Trotzigs verk är mångbottnade och ger sällan självklara svar. Men det är just i dunkelheten som man kan finna de klaraste sanningarna. Det är i poesin vi kan upptäcka det tredje rummet, tröskeln mellan natur och kultur, mellan den inre driften och det tekniska hantverket. Poesin kan uppenbara det som var förborgat, det som inte går att uttryckas på annat sätt. Konsten är det som överskrider motpolerna, som varken är det ena eller det andra, som är allt på samma gång. Konsten äger vidderna och detaljerna, ser allt i den lilla delen, kan skönja människans själ i dyn.

Källförteckning

Trotzig Birgitta, *Dubbelheten – tre sagor*, Stockholm, 2003

Buell Lawrence, *The Future of the Environmental Criticism*, Malden, 2005

Baggini Juilan ,S. Fohl Peter,*The Philosopher's Toolkit – A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*, Malden, 2010

Bergil Christina, *Mörkrets motbilder: tematik och narration i fem verk av Birgitta Trotzig*, Stockholm, 1995

Coupe Laurence, *The Green Studies Reader, From Romanticism to Ecocriticism*, New York, 2009

Morton Timothy, *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Eesthetics*, Cambridge, 2007

Müller Timo, Sauter Michael, *Literature, Ecology, Ethics: Recent Trends in Ecocriticism*, Heidelberg, 2012

Olsson Ulf, *Det lysande mörkret: en läsning av Birgitta Trotzigs De utsatta*, Stockholm, 1988

P. Branch Michael, Slovic Scott, *The ISLE Reader: Ecocriticism 1993-2003*, Athens, 2005

Pirholt Mattias, *Ett språk, ett spår: en studie i Birgitta Trotzigs författarskap*, Eslöv, 2005,